

- Plocek, Václav: Eine neu aufgedundene Sequenz von der Heiligen Dorothea und ihre Beziehung zu Jenštejns „Decet huius“. (Ein Beitrag zur Geschichte der tschechischen Hymnodie.) — De musica disputationes Pragenses [sborník], sv. 1, Praha (Academia) 1972, s. 120—148.
- Plocek, Václav: Nově nalezená sekvence o svatě Dorotě a její poměr k Jenštejnově „Decet huius“. (Příspěvek k dějinám české hymnodie.) — Ročenka Universitní knihovny v Praze 1956 [sborník], Praha (SPN) 1958, s. 67—95.
- Plocek, Václav: Původ svatováclavského responsoria Laudemus Dominum. — Ročenka Universitní knihovny v Praze 1957 [sborník], Praha (SPN) 1958, s. 130—137.
- Plocek, Václav viz též Vidmanová, Anežka
- Pohanka, Jaroslav: Dějiny české hudby v příkladech. Sv. 1./2. — Praha, SNKLHU 1958, 402, 58 s.
- Pokorný, František: Nově objevené officium o sv. Václavu. — Hudební věda 7, 1970, č. 4, s. 407—430.
- Racek, Jan: Sur la question de la genèse du plus ancien chant liturgique tchèque „Hospodine, pomiluj ny“. — Magna Moravia, Sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu, Praha-Brno (SPN) 1965, s. 435—460.
- Tichota, Jiří: Deutsche Lieder in Prager Lautentabulatur des beginnenden 17. Jahrhunderts. — Miscellanea musicologica [sborník], sv. 20, Praha (Universita Karlova) 1967, s. 63—99.
- Vidmanová, Anežka — Plocek, Václav: O quantum sollicitor. — Hudební věda 10, 1973, č. 4, s. 301—319.

9. ORGANOLOGIE

[1] VÝMĚR DISCIPLÍNY A JEJÍHO PŘEDMĚTU

Organologie je muzikologická disciplína zkoumající hudební nástroje. Vzhledem k velké typologické a funkční rozmanitosti v ohledu etnickém a historickém je třeba hudební nástroj definovat co nejvolněji a nejobecněji jako hmotný předmět, člověkem vyrobený či přizpůsobený k úloze ovladatelného zdroje zvuku a zvykově používaný v určité době a společnosti jako prostředek k hudebnímu projevu. Ale i tak se nutně setkáváme s řadou mezních situací, kde zůstane nejasné, zda je vhodné použít termínu hudební nástroj či spíše nezávazného výrazu zvukový zdroj. (Třeba v případech jednoduchých pomůcek sloužících jako primitivní, neartikulovaný hlukový zdroj či jako pouhá projekce lidského hlasu, v současnosti v případě některých hudebních syntezátorů atd.) Také výměr nástroje jako nástroje hudebního, tj. určeného k provozování hudby, není jednoznačný, neboť řada nástrojů sloužila (či dodnes slouží) také nebo zcela k čistě signálním funkcím. Pokusů o definici hudebního nástroje je mnoho, z domácí literatury citujme hutný a relativně velmi dobrý výměr Josefa Huttra (z knihy *Hudební nástroje*, Praha 1945, s. 19): „Hudební nástroj je uměle vyrobený zvukový předmět, který vydává tóny barevně singularní a stylizované, podle určité tónové soustavy uspořádané a byl vyroben

podle objektivních fonotechnických norem určité hudební kultury k jejím potřebám“.

[2] CO VYPOVÍDÁ HUDEBNÍ NÁSTROJ

Hudební nástroj jako výraz hmotné a duchovní kultury lidstva je nám schopen předávat, za předpokladu vhodné interpretace, mnohostranné informace: vypovídá o dobovém a místním stupni lidské výrobní dovednosti, je dokladem určitého estetického ideálu (nejen hudebního, zvukového, ale i výtvarného), je nositelem zpráv o dobových a místních způsobech provozování hudby a vůbec o jistém „modelu“ hudby (zejména o používaných tónových systémech a ladění) atd. V optimálním případě máme možnost studovat hudební nástroj v plném kontextu s živou hudební (a v širším slova smyslu kulturní) praxí, jindy je dochovaný nástroj (nebo jeho fragmenty) hmotným svědkem praxe zaniklé a nezřídka máme o nástroji k dispozici jen zprávy, tj. jeho vyobrazení nebo dokonce jen písemné svědectví. Chce-li organologie zhodnotit historický vývoj určitého nástroje, je tedy obvykle nucena pracovat s typologicky odlišnými prameny a používat rozdílných metod.

[3] ORGANOLOGICKÝ OBRAZ NÁSTROJE

Úplný organologický obraz nástroje je tvořen součtem dílčích pohledů a výzkumů. Obsahuje 1. tvarovou charakteristiku nástroje (zjištění celkových rozměrů a doložení jeho tvaru); 2. konstrukční charakteristiku (zjištění počtu částí nástroje, jejich rozměrů a způsobu vzájemného spojení); 3. výrobní charakteristiku (popisující způsob výroby, druhy použitých materiálů a technologii jejich zpracování, použité výrobní nástroje a předpisy i konečné zhodnocení technické úrovně výroby); 4. akustickou charakteristiku (jejímž obvyklým základem je spektrografická analýza nástrojem produkovatelného zvukového materiálu); 5. intonační charakteristiku (pojednávací o způsobu ladění a do-
laďování i o teoretickém a praktickém rozsahu nástroje v parametrech zvukové výšky a hlasitosti); 6. interpretační charakteristiku (popisující způsob hry, držení nástroje a podíl a funkci orgánů hráče při hře); 7. výtvarnou charakteristiku (tj. popis výtvarného řešení nástroje a způsobu jeho dosažení); 8. rozbor a vyhodnocení ikonografických pramenů a písemných svědectví; 9. výzkum historického vývoje nástroje a jeho vlivu na skladebnou a interpretační techniku (a naopak); 10. kartografické vyjádření výskytu nástroje na základě terénního výzkumu; 11. terminologickou charakteristiku nástroje a jeho částí (včetně zachycení slovních uzancí souvisejících s jeho používáním); 12. monografický výzkum vynálezců a výrobců nástroje; 13. zařazení nástroje do jisté organologické systematiky, umožňující srovnávací studia a začlenění do širšího kontextu.

Jak vyplývá z tohoto obsáhlého programu, organologie je nucena bohatě spolupracovat s jinými disciplínami hudební vědy a aplikovat poznatky a metody řady jiných vědních oborů, zejména archeologie, obecné historiografie,

sociologie, teorie a dějin výtvarných umění, literární vědy, etnografie a akustiky.

[4] ORGANOLOGICKÉ PRÁCE AKUSTICKÉHO A HUDEBNĚ HISTORICKÉHO ZAMĚŘENÍ

Ačkoli rozsáhlost a různorodost možných organologických témat je velká, dominují dva typy prací. Za prvé uveďme práce převážně akustického zaměření, které analyzují zvukový materiál získatelný nástrojem s cílem definovat typologii či přímo kvalitu nástroje; značná skupina těchto prací je přímo napojena na výrobní sféru a osciluje mezi muzikologií a technickými či výrobními obory. Pro příklad uveďme vědecky přínosnou studii Hanse-Petera Reineckeho a Dagmary Droysové *Methode zur Untersuchung aperiodischer Vorgänge in der Akustik, dargestellt an einer Klavieranalyse* (sborník-Elektronische Datenverarbeitung in der Musikwissenschaft, Regensburg 1967, s. 175–184), která s použitím faktorové analýzy ukázkově předvádí možnosti exaktního popisu akustického chování určitého nástroje — v tomto případě klavíru z jedné muzejní berlínské sbírky, který patřil C. M. Weberovi.

Za druhé jsou to práce převážně historického zaměření, zkoumající genezi a funkci nástrojů v procesu vývoje lidské hudební aktivity; zvláštní skupinu zde tvoří práce, které komparačně zkoumají, shrnují, klasifikují a systematizují instrumentář určité etnické skupiny. Pro muzikologické poznání má organologie jako historická disciplína prvořadý význam; nástroj je jedním z nejdůležitějších pramenů hudebně historického bádání. Pro příklad uveďme rozsáhlou monografii Willi Apela *Geschichte der Orgel- und Klaviermusik bis 1700* (Kassel 1967); chceme upozornit zejména na úvodní části, kde autor prostřednictvím dobových vyobrazení a zpráv sleduje rané typy varhan v antice a středověku (hydraulis, pneumatické varhany atd.) a provádí účinné dedukce o zvukových a interpretačních možnostech nástrojů i o kompoziční technice.

Výsledků organologického bádání využívá hudební teorie (především nauka o instrumentaci a hudebně teoretické práce zabývající se hudební sóničností), teorie a dějiny hudební interpretace a samozřejmě hudební historiografie.

[5] NÁZEV DISCIPLÍNY

Základ názvu disciplíny tvoří řecké slovo organon — nástroj, zvláště pak varhany. (Latinské slovo organum označovalo z dosud ne přesně zjištěných důvodů kompoziční techniku raného vícehlasu.) Termínu organografie použil poprvé Michael Praetorius (asi 1571–1621) v díle *Syntagmatis Musici Tomus Secundus — De Organographia* (Wolfenbüttel 1618, reedice Kassel 1929) pro označení popisů hudebních nástrojů své doby. S termínem organologie se pak setkáváme zhruba od druhé poloviny 19. století, kdy se nauka o hudebních nástrojích konstitovala jako muzikologická disciplína. V současné době není její název jazykově jednotný. Německá odborná literatura dnes používá názvu Instrumentenkunde (viz zejména *MGG*), v jazykové oblasti ruské, anglické

a italské se disciplína pojednává v hlavních encyklopediích obvykle jako součást příslušného hesla o hudebních nástrojích.

[6] SBÍRKY HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ

Počátky organologie těsně souvisejí se zakládáním nástrojových sbírek, které vznikaly zejména od doby renesance. Vedle praktického účelu (potřeba stálého nástrojového fondu pro kapely dvorské, zámecké, městské) měly tyto sbírky funkci výtvarných, interiér zdobících předmětů (někdy byly součástí dobových *Kunstkammer*), později se přihlásil zájem antikvářský a v 19. století konečně i zájem vědecky poznávací. Sbírkový zprvu soukromý, se postupně většinou vřazovaly do muzejních fondů hudebně historických či etnografických. (O získání nástrojů lidových a nástrojů mimoevropského původu se zasloužili především cestovatelé a etnografové.) Z potřeby utřídit nástrojové sbírky, popsat jednotlivé kusy, případně rekonstruovat nástroje zničené či neúplně dochované, vznikly základy organologie; většina organologů také byla a dodnes je přímo zaměstnána v muzejní oblasti a velká část organologické literatury má katalogový charakter. Největší nástrojové kolekce byly postupně soustředěny v muzeích v Bruselu, Vídni, Praze, Londýně, New Yorku, Stockholmu, Berlíně, Kolíně nad Rýnem, Paříži, Moskvě a Leningradě. (Přehledy světových sbírek viz *MGG*, heslo *Instrumentensammlungen*, a *Grove*, heslo *Instruments, Collections of*.)

Zvláště významnou úlohu ve sbírání hudebních nástrojů sehrál anglický archeolog, botanik a muzikolog Francis William Galpin (1859—1945), jehož soukromá kolekce byla již v devadesátých letech 19. století světově unikátní. V roce 1917 ji Galpin světil Muzeu krásných umění v Bostonu, po jeho smrti se však alespoň nejvzácnější exempláře vrátily zpět do Londýna. V roce 1947 byla zde založena Galpin Society, cele se věnující organologii a vydávající cenný *Galpin Society Journal*.

[7] ZVLÁŠTNOSTI ORGANOLOGIE

Organologie jako muzikologická disciplína má několik zvláštností. První z nich je možnost a nutnost různých pohledů na předmět zkoumání, kde se nemůže vystačit s hledisky čistě hudebními; nástroj může být posuzován nejen ve své nejvlastnější funkci hudební, ale také jako výtvarný objekt *sui generis*, jako kultovní předmět, jako doklad určitého stupně výrobní technologie, jako muzejní kus, jako zboží výrobek atd. Dále, v organologii se neobvykle silně uplatňuje systematické hledisko. Vzhledem k velkému počtu nástrojových druhů je zde nezbytně nutné používat určitou třídící soustavu, pokud možno obecně platnou; systematika je pro organologii stejně nezbytná jako pro většinu disciplín biologie a některé novější organologické soustavy se vskutku inspirovaly zásadami přírodovědného třídění.

S pokusy o třídění se setkáme již ve středověku, kdy byly nástroje většinou děleny na *tensibilia* (strunné), *percussibilia* (bicí) a *inflantibilia* (dechové). První vědecké třídění publikoval teprve François August Gevaert (1828—1908), všeobecně považovaný za

zakladatele organologie, jenž v práci *Nouveau traité d'instrumentation* (Paris 1885, německy Leipzig 1887 a řada dalších vydání) rozčlenil nástroje na chordofony (strunné), aerofony (vzduchové), membranofony (blanzvučné) a autofony (samozvučné, později označeny jako idiofony). Victor Ch. Mahillon vydal v letech 1888 a 1893–1912 popisné a analytické katalogy hudebního muzea při konzervatoři v Bruselu, kde v podstatě použil stejné třídění, v detailním členění skupin však poprvé respektoval vedle hledisek konstrukčních též kritéria akustická a hudební. Na Gevaerta a Mahillona pak navázali Erich M. Hornbostel a Curt Sachs jako autoři studie *Systematik der Musikinstrumente* (*Zeitschrift für Ethnologie* 46, 1914, s. 553–590): nástroje jsou zde tříděny na idiofony bicí, trsací, smýkačí a dechové, membranofony bicí, třecí a mirlitony, chordofony jednoduché a složené, aerofony trompetové, flétnové, plátkové a varhanní. Tato systematika se stala nejužívanější a to přes jisté nejednoznačnosti. (Například etnomuzikologové zjišťují, že některé lidové nástroje do této soustavy nelze uspokojivě zařadit.) Zásadní pozitivní kritiku Hornbostel-Sachsova třídění provedl zejména André Schaeffner v studii *D'une nouvelle classification méthodique des instruments de musique* (*Revue musicale* 13, 1932, s. 215–231). Z novějších pokusů uveďme alespoň práci H. H. Dräger *Prinzip einer Systematik der Musikinstrumente* (Kassel 1948) a studii K. Reinharda *Beiträge zu einer neuen Systematik der Musikinstrumente* (*Die Musikforschung* 13, 1960, s. 160–164).

Zvláštností organologie je i to, že zde musí být neustále řešeny složité otázky terminologické a přímo etymologické vzhledem k teritoriální a historické šíři výskytu hudebních nástrojů a s nimi spjatých místních a dobových pojmenování. Ačkoli se stalo zvykem mezinárodně používat či přímo citovat názvy nástrojů, jejich částí, způsobu hry atp. podle Sachsova *Real-Lexikon der Musikinstrumente* (viz dále), je zde otevřeno mnoho problémů, zejména v případě nástrojů lidových a mimoevropských.

[8] POČÁTKY ORGANOLOGIE

Až do 17. století nebyla v Evropě věnována hudebním nástrojům samostatná publikační pozornost. Cenné zmínky o nástrojích včetně jejich vyobrazení nalezneme však v dobových hudebně teoretických spisech, zejména v dílech Sebastiana Virdunga (*Musica getuscht*, Basel 1511, reedice Kassel 1931), Martina Agricoly (*Musica instrumentalis deudsch*, Wittenberg 1528 a 1545, reedice Leipzig 1896), Hanse Gerleho (*Musica und Tabulatur*, Nürnberg 1546, *Musica Teusch*, tamtéž 1532). V letech 1615–1620 vydal Michael Praetorius třídílný spis *Syntagma Musicum*, jehož zmíněný druhý díl je dodnes základním pramenem informací o nástrojích raného baroka (prostřednictvím nových vydání, připravených Eitnerem 1884 a Gurlittem 1958). Velký pramenný význam mají také spisy dobových polyglotů Marina Mersenna (*Harmonie universelle*, Paris 1636–1637) a Athanasia Kirchera (*Musurgia universalis*, Roma 1650); Kircher sám soustavně sbíral nástroje včetně mimoevropských a tato kolekce se stala předlohou pozdější obrazové publikace jeho žáka F. Buonanniho *Gabinetto armonico* (Roma 1722, reedice Dover 1964). Počínaje 18. stoletím nalezneme stále početnější literaturu věnovanou jednotlivým nástrojům, zejména varhanám. (Varhany, jejich konstrukce, problematika akustická, interpretační, estetická atd. představují zcela zvláštní, mohutný blok organologické literatury, viz zejména R. Reuter: *Bibliographie der Orgel. Literatur zur Geschichte*

der Orgel bis 1968, Kassel 1973.) V tomto druhu literatury se také začala silně uplatňovat hlediska pedagogické metodiky (J. E. Altenburg napsal učebnici hry na trompetu a tympány, J. J. Quantz na flétnu, C. Ph. E. Bach na klavír, Leopold Mozart na housle atd.), později i hlediska instrumentační techniky. Základy moderní organologické literatury pak položili Gevaert, Mahillon a zejména Curt Sachs.

[9] CURT SACHS

Curt Sachs (1881 — 1959) původně studoval dějiny výtvarného umění, ale zabýval se také hrou na klavír, hudební teorií i kompozicí a po roce 1908 se začal soustavně věnovat muzikologii. V roce 1919 byl jmenován ředitelem Státní sbírky hudebních nástrojů v Berlíně, která pod jeho vedením se stala jednou z největších a nejvýznamnějších kolekcí na světě. V Berlíně nastoupil Sachs vzápětí též pedagogickou dráhu jako docent a později profesor nauky o hudebních nástrojích. V roce 1933 byl nucen emigrovat do Paříže a 1937 odjel do USA, kde působil jako poradce hudebního oddělení newyorské veřejné knihovny a přednášel externě na mnoha amerických univerzitách. Svou muzejní, pedagogickou a zejména publikační činností se stal Sachs všeobecně uznávanou autoritou a jeho spisy jsou dodnes základními organologickými pracemi. Látka, kterou Sachs dovedl postupně shrnout, je obrovská, skutečně globální. Sachsovy etnoorganologické práce přispěly důležitým podílem k pozvolnému odklonu muzikologie od původně striktního evropocentrismu.

Ze Sachsových prací uveďme: *Real-Lexikon der Musikinstrumente. Zugleich ein Polyglossar für das gesamte Instrumentengebiet* (Berlin 1913, revid. vyd. New York 1964), *Systematik der Musikinstrumente* (Spolu s E. M. Hornbostelem, *Zeitschrift für Ethnologie* 46, 1914), *Die Musikinstrumente Indiens und Indonesiens. Zugleich eine Einführung in die Musikinstrumentenkunde* (Berlin 1914, 1923²), *Die Musikinstrumente Birmas und Assams im K. Ethnographischen Museum zu München* (München 1917), *Handbuch der Musikinstrumentenkunde* (Leipzig 1920, 1930², fotomechanický otisk 1966), *Die Instrumente des alten Ägyptens* (Berlin 1921), *Sammlung alter Musikinstrumente bei der Staatlichen Hochschule für Musik zu Berlin. Beschreibender Katalog* (Berlin 1922), *Die modernen Musikinstrumente* (Berlin 1923), *Geist und Werden der Musikinstrumente* (Berlin 1929), *The history of musical instruments* (New York 1940).

Sachs nebyl jen znalcem, ale také vášnivým milovníkem nástrojů a jeho výtečně formulované komentáře nezakrývaly tuto znaleckou zálibnost. V *Handbuch der Musikinstrumente* (s.32) napsal například v hesle o gongu: „Ten, kdo zná jen ony špatné, nakráplé exempláře, kterými se zve k jídlu v našich venkovských sídlech, nebo ony ubohé, nehudební »tamtamy« našich orchestrů, nemůže si udělat žádnou představu o tom, co znamená takový gong ve své indické domovině. Jako každý kovový předmět, který dostáváme z jihovýchodní Asie — jako každá miska či pohár, které vydávají podivuhodně čistý a mohutný zvuk — také gongy mají zde okrouhlost a plnost, čistotu a jasnost zvuku, která okouzluje vždy znovu a znovu. Mezi malými, stříbřitě znejícími kusy severní Indii a metrovými obřími gongy z Jávy s jejich neporovnatelně majestátním, tajemným, nadpozemským zvonovým zvukem, existuje bohatá škála hudebních barev, vedle nichž evropský instrumentář nemá co postavit...“

Namísto soustavného chronologického vysledování novodobé literatury o hudebních nástrojích se pokusme vytřídit hlavní tematické okruhy s příklady typických spisů a studií.

1. Souborné organologické práce. Vedle cit. děl Sachsových uveďme znamenitou kolektivní publikaci *Musical instruments through the ages*, vydanou A. Bainesem (London 1961, 1966²) a starší práci R. Brancoura *Histoire des instruments de musique* (Paris 1921).

2. Literatura encyklopedická. Na základě prací Sachsových vytvořili nová díla např. R. Wright (*Dictionnaire des instruments de musique*, London 1941) a S. Marcuse (*Musical instruments. A comprehensive dictionary*, New York 1964).

3. Katalogy sbírek hudebních nástrojů. Ze soubornějších studií viz zejména G. Kinsky: *Musikinstrumenten-Sammlungen in Vergangenheit und Gegenwart* (Jahrbuch der Musikbibliothek Peters 27, 1920, s. 47—60), obsáhlý přehled speciálních katalogů podává zejména MGG pod heslem *Instrumentensammlungen*.

4. Úloha nástrojů v dějinách hudby. Viz například K. Schlesinger: *The significance of musical instruments in the evolution of music* (London 1929).

5. Původ a nejstarší dějiny nástrojů. Z bohaté literatury vybíráme jako příklad: O. Seewald: *Beiträge zur Kenntnis der steinzeitlichen Musikinstrumente Europas* (Wien 1934), A. Schaeffner: *Origine des instruments de musique* (Paris 1936), N. Bessaraboff: *Ancient european musical instruments* (Cambridge 1941). V poslední době vyšla pečlivě vydaná, vpravdě reprezentativní, bohatými obrazovými doklady opatřená kniha W. Staudera *Alte Musikinstrumente in ihrer vieltausendjährigen Entwicklung und Geschichte* (Braunschweig 1973).

6. Nástroje antiky. H. Huchzermeyer: *Aulos und Kithara in der griechischen Musik bis zum Ausgang der klassischen Zeit* (Emsdetten 1931).

7. Nástroje mimoevropských oblastí. Téma je pokryto obrovským blokem literatury, základním způsobem jsou již dnes zdokumentovány prakticky všechny hlavní etnické oblasti; vývoj směřuje k studiím stále speciálnějšího charakteru, oscilujícím mezi organologií a etnomuzikologií. Příklady prací o jednotlivých etnických oblastech: H. G. Farmer: *The music and musical instruments of the Arab* (New York-London 1916), C. Marcel-Dubois: *Les instruments de musique de l'Inde ancienne* (Paris 1941), P. R. Kirby: *The musical instruments of the native races of South Africa* (London 1934, Johannesburg 1953), K. G. Izikowitz: *Musical and other sound instruments of the South American Indians* (Göteborg 1935), F. Ortiz: *Los instrumentos de la música afrocubana* (Habana 1952—1955). Z prací širšího etnického záběru viz například H. G. Farmer: *Studies in Oriental musical instruments* (London 1931, Glasgow 1939).

8. Dějiny jednotlivých nástrojů a nástrojových druhů. Literatura tohoto typu je obrovská a druhově nesmírně rozmanitá. Většina prací ovšem nemá čistě organologický charakter a bývá také většinou psána a chápána komplexněji jako speciální literatura hudebně historiografická (viz např. průkopnické dílo J. W. Wasielewského *Die Violine und ihre Meister*, Leipzig 1869, 1927⁸),

popřípadě jako literatura k dějinám hudební interpretace. Jak bylo již řečeno, hlavní pozornost byla a stále dosud je věnována varhanám.

9. Nástroje v literárních pramenech a terminologická problematika. F. Brücker: *Die Blasinstrumente in der altfranzösischen Literatur* (Giesen 1926), F. Dick: *Saiten- und Schlaginstrumente in der altfranzösischen Literatur* (1932), D. Fryklund: *Vergleichende Studien über deutsche Ausdrücke mit der Bedeutung Musikinstrument* (Uppsala 1910), E. Closson: *Notes sur l'onomatopée dans la terminologie organologique* (Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft 7, 1911, s. 16—35), H. Hickmann: *Terminologie arabe des instruments de musique* (Cairo 1947), I. Otto: *Die instrumentenkundliche Auswertung der deutschen Lexika des 18. Jahrhunderts* (Köln 1958).

10. Ikonografická problematika. E. Buhle: *Die musikalischen Instrumente in den Miniaturen des frühen Mittelalters* (Leipzig 1903), D. F. Scheurleer: *Icographié of musical instruments* (Zeitschrift der Internationalen Musikgesellschaft 12, 1910—1911, s. 305—309); vedle prací tohoto typu by bylo ovšem třeba jmenovat všechny základní publikace věnované hudební ikonografii.

11. Výrobci hudebních nástrojů. Viz například W. L. Lütgendorff: *Die Geigen- und Lautenmacher vom Mittelalter bis zur Gegenwart* (Frankfurt a.M. 1904—1905).

12. Akustická problematika. Prací tohoto zaměření je obrovské množství (s převahou velmi speciálních studií), vesměs publikovaných mimo rámec muzikologických časopisů. Průkopnickými pracemi zde byly zejména: E. Meyer-G. Buchmann: *Die Klangspektren der Musik-Instrumente* (Berlin 1931), M. Bukofzer: *Präzisionsmessungen an primitiven Musikinstrumenten* (Zeitschrift für Physik 99, 1936), H. Backhaus: *Über den Stand der Forschung auf dem Gebiet der physikalischen Akustik* (Archiv für Musikwissenschaft 3, 1938), C. Moritz: *Die Orchester-Instrumente in akustischer und technischer Betrachtung* (Berlin 1942). O soudobé literatuře viz C—I—1.

13. V průběhu 20. století se postupně vydělila zvláštní větev organologie, věnující se nástrojům elektrickým, elektrofonickým a elektronickým i celé rozsáhlé elektroakustické problematice s nimi spjaté. P. Lertes v práci *Elektrische Musik* (Dresden—Leipzig 1933) otiskl za léta 1885—1933 soupis více než 250 takových nástrojů, patentovaných v Evropě a USA, spolu s početnou literaturou; o těchto nástrojích se už tehdy živě přemýšlelo, ačkoli jejich praktické uplatnění bylo prozatím minimální. Prudký rozmach zaznamenaly tyto nástroje po druhé světové válce. Uplatnily se zejména v oblasti nonartificiální hudby a jejich stavbě, akustice, interpretační praxi atd. je dnes věnována mimořádná pozornost.

[11] BIBLIOGRAFIE, ČASOPISY, INSTITUCE A ORGANIZACE

Organologická bibliografie prozatím neexistuje, v hlavních hudebních encyklopediích je pod příslušným heslem uveden vždy jen relativně skromný výběr.

Vědecké časopisy: *Galpin society journal*, ročenka *Lute society journal*, ročenka *The Consort*, *Early music*, *Acustica*, *Akustische Zeitschrift*, *Journal of*

the Acoustical society of America. Komerční časopisy: Das Musikinstrument, Audio, Instrumentenbauzeitschrift, Japan Music trades, Journal of band research, Music industry, Music trades international, Österreichische Blasmusik, Piano world and music trades review, The music trades, The piano technicians journal.

Mimo muzikologických a etnografických pracovišť (ústavů a muzeí) se organologií zabývají některé speciální instituce typu londýnské *Galpin Society* a laboratoře, buď spolupracující s výrobcí hudebních nástrojů nebo přímo vybudované v rámci jednotlivých továren.

[12] PRVNÍ ZPRÁVY O HUDEBNÍCH NÁSTROJÍCH VE SPISECH ČESKÝCH AUTORŮ

S podstatnými zprávami o hudebních nástrojích se u nás setkáváme zejména v hudebním traktátě zapsaném Václavem z Prachatic na počátku 15. století (viz C—I—2—c, Počátky české hudební teorie) a v obsáhlé rukopisné encyklopedii Pavla Žídka (asi 1413—1471) *Liber viginti artium*, přinášející organologické informace unikátní i z evropského hlediska (viz C—I—2, Počátky české hudební teorie). Přehled o hudebních nástrojích 16.—18. století nám dále umožňují encyklopedická díla, hudební a jazykové slovníky Daniela Adama z Veleslavína (*Nomenclatur tribus linguis latina, boiémica et germanica*, 1586; *Sylva quadrilinguis*, 1598), Václava Jana Rosy (*Thesaurus linguae bohemicae*), Tomáše Balthasara Janovky (*Clavis ad thesaurum magnae artis musicae*, 1701), Kašpara Vusína (*Dictionarium von dreien Sprachen*, Praha 1706), Jana Karla Rohna (*Nomenclator to jest Jmenovatel aneb rozličných jmen jak v české, latinské tak i v německé řeči Oznamovatel*, Praha 1764—1766); především varhanám a varhanářství jsou věnovány příslušné části spisu Maurizia Vogta *Conclave thesauri magnae artis musicae*... (Praha 1719).

Jan Amos Komenský věnoval hudebním nástrojům stou kapitolu svého *Orbis pictus*; není jisté, zda pojednává o nástrojích, které poznal ve své vlasti, nebo v zemích, kterými prošel. (*Orbis pictus* dopsal za pobytu v Uhrách 1650—1654 a vydal o čtyři roky později v Norimberku.) Souborné vyobrazení nástrojů je zde doprovázeno odkazujícím komentářem:

„Hudební nástroje jsou, které vydávají hlas: Předně, když se v ně bije, jako na cymbál paličkou; na zvoneček uvnitř kuličkou (srdéčkem) železnou; na řehtačku v kolo obrácením; na brumlačku v ústa danou prstem; na buben a kotel paličkou, jakož i na břinkadlo s cymbálkem a na tříhránek (triangl). Potom, na kterých struny se natahují a přebírají, jako na harfě a na klavíru oběma rukama; pravou toliko na loutně, při které jsou krk, vršek a kolíky, jimiž struny se natahují na stupníčkem (mostečkem), a na citeře; na houslích smyčcem a na kolovrátku vnitřním kolečkem, které se otáčí. Při každém (tomto nástroji) noty levou rukou se berou. Konečně, na které se píská, totiž ústy: na píšťalu (flétnu), na šalmaji, na dudy, na cink, na troubu, na pozoun; anebo měchy, jako varhany“. (Cit. z knihy Josefa Huttra *Hudební nástroje*.)

O hudebních nástrojích pojednal Jakub Šimon Jan Ryba ve spise *Počáteční a všeobecné základové ke všemu umění hudebnímu* (Praha 1817), statě o nástrojích můžeme nalézt v učebnicích Čeňka Vinaře (*Nauka o instrumentaci*, Praha 1864), Josefa Debrnova (*Instrumentace*, Praha 1883) a ve spisech podobného typu. Obecně lze říci, že česká hudební literatura věnovala hudebním nástrojům malou pozornost, o jednotlivých nástrojích se objevovaly pouze obligátní, kompilační informace. Výjimkou byly původní práce o nástrojích lidových. Především jmenujme studie Čeňka Zíbrta *Jak se kdy v Čechách tancovalo* (Praha 1895), *Staročestí dudáci ve vojenské hudbě a dnešní dudáci u vojska skotského* (Český lid 1910), *Bukač* (tamže), *Hrály dudy* (Praha 1917) a *Dudy staročeské i novější* (Český lid 1924); také v dlouhé řadě dalších Zíbrtových studií, vesměs tištěných v časopise *Český lid*, nalezneme mnoho důležitých popisů lidových nástrojů. Podrobnou a dosud nepřekonanou práci o staroslovanských hudebních nástrojích napsal Lubor Niederle (*Počátky slovan-ské hudby*, *Národopisný věstník* 9, 1914). Nelze však také opomenout popisy některých lidových nástrojů od Františka Bartoše a Leoše Janáčka v práci *Národní písně moravské v nově nasbírané* (Praha 1889, 1901), studii Josefa Černíka *Lidové hudební nástroje* (*Hudební revue* 7, 1914) a pozdější rozsáhlé hudebně folkloristické dílo Ludvíka Kuby.

[14] PRÁCE O JEDNOTLIVÝCH NÁSTROJÍCH,
SOUBORNÉ SPISY A. MODRA A J. HUTTRA

Ve dvacátých letech vznikly dvě knižní práce, které je třeba zmínit přesto, že nejsou pracemi organologickými ve vlastním smyslu: Jana Mařáka *Housle* (Praha 1923) a Karla Hoffmeistra *Klavír* (Praha 1923, 1939²); jejich poslání bylo především pedagogické. Nepoměrně větší hodnotu má pozdější práce znalce varhan, varhaníka a varhanního pedagoga Vladimíra Němce *Pražské varhany* (Praha 1944), především svou důkladnou hudebně historickou dokumentací.

Ve třicátých a čtyřicátých letech byly napsány poměrně rychle za sebou dvě souborné práce o hudebních nástrojích, *Hudební nástroje* Antonína Modra a stejnojmenná knížka Josefa Huttra. První z nich je výtěžkem autorových přednášek na konzervatoři a snaží se úspěšně o stručné a rychlé poučení o dějinném vývoji nástrojů s důrazem na technický a umělecký stav současného instrumentáře. O užitečnosti Modrovy práce svědčí to, že po prvním vydání v roce 1938 následovala další (šesté vydání Supraphon 1977) a že v roce 1959 byla kniha vydána v Sovětském svazu. Vědecky závažnější je práce Hutterova (Praha 1945). Zajímavé, i když dnes už velmi diskutní je zde autorovo důsledně přírodovědné členění nástrojů na kmeny, třídy, řády, čeledi, podčeledi a rody, ale sám Hutter se tohoto třídění ve vlastním výkladu příliš nedrží a popisy nástrojů rozděluje podle vývojových etap a sociologických hledisek. Ačkoli Hutterova práce vznikla v době okupace, byla na úrovni světového bádání a svou hodnotu si do značné míry udržela podnes. (O nástrojích a jejich úloze

v raných dějinách evropské hudby napsal ostatně autor mnoho podstatného už v rámci své teoreticko-historické práce *Hudební myšlení*, Praha 1943.)

[15] ORGANOLOGICKÉ PRÁCE PO ROCE 1945

Zatímco organologie v širším oborovém smyslu měla u nás od 19. století velkou tradici ve sféře vlastního vývoje a výroby hudebních nástrojů (zejména žesťových, klavíru, varhan a mistrovských nástrojů smyčcových), organologie jako muzikologická disciplína se začala u nás rodit až po roce 1945 v prostředí nových či obnovovaných pracovišť vědeckých, muzejních, vlastivědných aj. Jakkoli byla zde organologie delší čas podceňována, přece jen se postupně objevovali první skuteční specialisté. Značné podněty přinesla zhruba v šedesátých letech velká a stále sílicí vlna zájmu o tzv. historické koncerty, v jejichž rámci se uplatňují původní staré nástroje nebo jejich rekonstrukce. Přímé úkoly organologii vyplynuly ze státně řízené a dotované permanentní akce obnovy či záchrany kulturních památek. Nezapomeňme ovšem ani na stimuly publikační: od roku 1964, kdy začal vycházet speciální organologický časopis *Hudební nástroje* (vydávaný Československými hudebními nástroji v Hradci Králové), počet titulů věnovaných organologické problematice nápadně vzrostl. K největšímu rozvoji organologické literatury došlo u nás v sedmdesátých letech, kdy se také tematicky tato literatura bohatě rozvrstvila. I když zde stále početně převládá typ dílčích sond a ostře vymezených analýz, přece jen už také vznikají studie a práce soubornějšího záběru.

Téma sebereflexe organologie je prozatím zastoupeno jedinou, ovšem znamenitou Elschekovou studií *Organológia, jej disciplinárna geneza a dnešné úkoly*. Nejbližše k oborovému jádru muzikologie mají organologické statě historické a etnografické, kterých je také většina. Akusticko-organologická tematika je pěstována především členy vývojových pracovišť domácích výrobních závodů a většinou spadá spíše do oblasti akustiky. Určitou a zákonitou specialitou organologické literatury je také u nás problematika systematiky hudebních nástrojů. Na stať Jaroslava Ušáka *Pokus o nové rozřídění hudebních nástrojů* (*Hudební rozhledy* Brno 3, 1926—1927, s. 68—71) a na zmíněné členění Josefa Huttra dnes navazují četné příspěvky prakticky všech našich vůdčích organologů; viz například metodicky zajímavou stať Pavla Kurfürsta *Hudební nástroje jako akustické zdroje a možnosti jejich třídění pomocí samočinného počítače*. Pro organologii specifické jsou také poměrně četné statě o dějinách továren hudebních nástrojů na našem území (viz například sborník *Varhany Krnov 1873—1973*) a o českých nástrojích a nástrojích v zahraničí (viz například studii Jindřicha Kellera *Čeští nástrojaři v Rusku*). Hodně pozornosti je věnováno jednotlivým městským a zámeckým sbírkám hudebních nástrojů.

Předmětově se česká soudobá organologie orientuje drtivou většinou na domácí terén. Výzkum zahraničního terénu není u nás rozvinut a pro potřebnou komparatistiku jsou badatelé stále bohužel odkázáni na dostupnou literaturu. Výjimkou je několik málo původních prací týkajících se mimoevropského instrumentáře, které vznikly na půdě Orientálního ústavu ČSAV a Náprst-

kova muzea asijských, afrických a amerických kultur. V rámci českého terénu je nepoměrně bohatěji zastoupena Morava než Čechy.

Z českých organologů třeba především jmenovat Alexandra Buchnera. V letech 1948—1962 byl přednostou hudebního oddělení Národního muzea v Praze a zde zejména zakladatelem jeho velké a cenné nástrojové sbírky. Je autorem mnoha organologických prací nejrůznějšího typu a tematiky. V českém vědeckém kontextu jsou přínosné zejména dvě autorovy práce věnované automatofonům (*České automatofony*, *Hudební automaty*) a hudebně historické studie *Hudoucí andělé na Karlštejně* a *Zaniklé dřevěné nástroje 16. století*. Buchner napsal také několik souborných knižních prací a množství populárních článků. Na zmíněném rozmachu organologie v sedmdesátých letech se pak nejvíce podíleli Zdeněk Culka, Zdeněk Fridrich, Jindřich Keller, Ludvík Kunz, Pavel Kurfürst a Jiří Sehnal.

Z prací věnovaných jednotlivým nástrojům prozatím výrazně převládají studie o varhanách a varhanářích, především zásluhou četných spisů Zdeňka Fridricha a Jiřího Sehnala. Sehnalova studie *Vývoj varhanářství na Moravě do roku 1900* má špičkovou úroveň a je jednou z těch mála historicky orientovaných organologických prací, které už směřují k syntéze dílčích poznatků. Literatura o smyčcových nástrojích je zastoupena několika reprezentativními publikacemi Karla Jalovce, studiu violy z řady aspektů se dlouhodobě věnuje František Šrámek, k otázkám klávesových nástrojů se soustřeďuje především Zdeněk Culka. Znamenitou prací *Žestové nástroje bez strojíva* napsal Jan Rychlík, jenž své bohaté organologické znalosti a záliby uplatnil i v rozsáhlém díle *Moderní instrumentace* (Praha 1959—1968). Stále větší pozornost je věnována starým nástrojům. Studují se dochované unikáty, vyhodnocují se středověké traktáty o hudbě, ale i kroniky a jiné dobové spisy a dokonce se z organologického hlediska studují dochovaná výtvarná díla českých mistrů. Zajímavé je, kolik titulů je věnováno zvonům a dokonce i orlojům.

Rozsáhlý blok české organologické literatury patří tématu lidových nástrojů. Ačkoli hlavní slovo v etnoorganické specializaci mají badatelé slovenští (Ladislav Leng, Oskár Elschek a další), také v českých zemích byla publikována řada cenných prací, v čele se studii brněnského folkloristy Ludvíka Kunze. Metodicky a materiálově vzorná je například autorova práce *Kobza. Příspěvek k výzkumu lidových hudebních nástrojů*, kde si Kunz podrobně všímá historického vývoje nástroje na základě množství dochovaných písemných zpráv, důkladně rozebírá terminologickou problematiku, předkládá doklady o výskytu nástroje, popisuje techniku hry a konečně i vybrané dochované kusy. Kunz je autorem prozatím nejpodrobnější souborné práce *Die Volksinstrumente der Tschechoslowakei I*, obsahující materiály pravděpodobně o všech lidových nástrojích Čech a Moravy.

Prozatím slabší výsledky má domácí organologie v oblasti souborných, přehledových prací o hudebních nástrojích. Ačkoli i zde vyšlo po roce 1945 několik nových knižních titulů, stále reedice knížky Antonína Modra svědčí o tom, že se dosud nepodařilo připravit publikaci, která by ji antikvovala. Posledním pokusem v tomto směru byla kolektivní práce *Světlem hudebních nástrojů*, která vyšla v roce 1979.

- Bartoszek, Józef: Pokus o periodizaci polských strunných nástrojů. — *Hudební nástroje* 16, 1979, č. 4, s. 147—148
- Beran, Vladislav: Patří staré kuželové flétny již jen minulosti?. — *Hudební nástroje* 17, 1980, č. 6, s. 223—225.
- Buchner, Alexander: České automatofony. — Praha, Národní muzeum 1957. 69 s. — Sborník Národního muzea v Praze. Sv. XI-A-Historický č. 2 a 3.
- Buchner, Alexander: Dvě privilegia císaře Rudolfa II. — *Hudební nástroje* 5, 1968, č. 3, 4, s. 83—84, 114—115.
- Buchner, Alexander: Elektronické nástroje z hlediska historie. — *Hudební nástroje* 17, 1980, č. 1, s. 29—30, č. 2, s. 50—51.
- Buchner, Alexander: Kuriózní hudební nástroje Romualda Božka. — *Hudební nástroje* 17, 1980, č. 6, s. 218—223.
- Buchner, Alexander: Hudební automaty. — Praha, SNKLHU 1959. 293 s. (Též v cizojazyčných mutacích, Artia.)
- Buchner, Alexander: Hudební nástroje národů. — Praha, Artia 1969. 309 s., 287 obr. příl. (Též v cizojazyčných mutacích, Artia.)
- Buchner, Alexander: Hudební nástroje od pravěku k dnešku. — Praha, Orbis 1956. 44 s., 323 obr. příl. (Též v cizojazyčných mutacích, Artia.)
- Buchner, Alexander: Hudební nástroje v maďarském Národním muzeu v Budapešti. — *Hudební nástroje* 11, 1974, č. 4, s. 99—100.
- Buchner, Alexander: Hudoucí andělé na Karlštejně. — Praha, Národní muzeum 1967. 72 s. — Sborník Národního muzea v Praze. Řada A-Historie. Sv. XXI (1967). Č. 1.
- Buchner, Alexander: K otázce systematiky hudebních nástrojů. *Hudební nástroje* 14, 1977, č. 3, s. 79—80, č. 5, s. 143—145, č. 6, s. 174—179.
- Buchner, Alexander: Malá obrazová encyklopedie hudebních nástrojů všech věků a národů [24 částí]. — *Hudební nástroje* 8, 1971, č. 1—6; 9, 1972, č. 1—6; 10, 1973, č. 1—6; 1974, č. 1—6.
- Buchner, Alexander: Něco o archeoorganologii. — *Hudební nástroje* 16, 1979, č. 2, s. 63—64.
- Buchner, Alexander: Poznámky k hodnocení kvality hudebních nástrojů a k metodám jejího zjišťování. — *Hudební nástroje* 18, 1981, č. 6, s. 207—209.
- Buchner, Alexander: Průvodce výstavou České hudební nástroje minulosti, v břevnovském klášteře sv. Markéty. Poř. Národní muzeum v Praze, hudební oddělení. — Praha, Národní muzeum 1950. 87 s.
- Buchner, Alexander: Příspěvek k dějinám frikčních nástrojů. Skleněná harmonika. — *Časopis Národního muzea* 140, 1971, č. 2, s. 84—100.
- Buchner, Alexander: Sostenente piano. — *Hudební nástroje* 12, 1975, č. 1, s. 12—15.
- Buchner, Alexander: Svět džezových nástrojů. — *Hudební nástroje* 12, 1975, č. 4; 13, 1976, č. 3—4.
- Buchner, Alexander: Zaniklé dřevěné dechové nástroje 16. století. — Praha, Národní muzeum 1952. 103 s., 20 obr. příl. — Sborník Národního muzea v Praze. Sv. VII-A-Historický. Č. 2.
- Buchner, Alexander: Zlepšovatelé houslí. — *Hudební nástroje* 7, 1970, č. 1—5, s. 13, 41—42, 77—78, 112—113, 139.
- [Buchner, Alexander]: Seznam publikovaných prací dr. Alexandra Buchnera. (Z let 1937—1981). — *Hudební nástroje* 18, 1981, č. 4, s. 148—151.
- Culka, Zdeněk: Gottfried Silbermann (1723). Účast G. Silbermanna v historii svatovítských varhan. — *Opus musicum* 5, 1973, č. 5—6, s. 141—145.
- Culka, Zdeněk: K historii jihlavské klavírnické výroby. — *Hudební nástroje* 8, 1971, č. 6, s. 194—196.

- Culka, Zdeněk: Klávesové nástroje zn. August Förster Czechoslovakia. — Hudební nástroje 6, 1969, č. 1—3, s. 13—15, 42—45, 79—81.
- Culka, Zdeněk: Krnovský závod Varhany jubluje. — Hudební nástroje 10, 1973, č. 2—6, s. 39—40, 68—71, 107—110, 138—142, 170—174, dále 11, 1974, č. 1, s. 16. Těž jako separát.
- Culka, Zdeněk: Studijní depozitář klávesových nástrojů v Křinci. — Hudební nástroje 12, 1975, č. 3, s. 79—81.
- Culka, Zdeněk: Varhany v pražské Loretě. — Opus musicum 2, 1970, č. 3, s. 75—80.
- Culka, Zdeněk: Výročí klavírnické výroby zn. Rösler. — Hudební nástroje 5, 1968, č. 2—3, s. 51—52, 89—91.
- Culka Zdeněk viz též Varhany Krnov
- Čížek, Bohuslav: Nástrojové sbírky pražské konzervatoře. — Hudební nástroje 18, 1981, č. 1, s. 8—12, č. 2, s. 56—60, č. 4, s. 136—140, č. 6, s. 209—215.
- Dobrovolný, František: Lidové hudební nástroje na Moravě. — Praha, Ústřední dům lidové tvořivosti, rozm. 1958. — Metodické materiály pro soubory lidových nástrojů. Č. 2.
- Dobrovolný, František: Lidové hudební nástroje v ČSSR v Krajském středisku lidového umění ve Strážnici. Průvodce stálou výstavou. Úvod: Jaroslav Markl. — Strážnice, Krajské středisko lidového umění 1963. [32] s.
- Eben, Michal: Hudební syntezátor Antares 2. — Rozhlasová a televizní technika 26, 1981, č. 2, s. 48—54.
- elle-: Historické hudební nástroje v dražbách. — Hudební nástroje 16, 1979, č. 4, s. 126—127.
- Elschek, Oskár: Organológia, jej disciplinárna geneza a dnešné úkoly. — Hudební nástroje 15, 1978, č. 1—3, s. 2—3, 34—36, 66—68, č. 4, s. 99—102, č. 5, s. 130—135.
- Elschek, Oskár: Územné rozšírenie slovenských ľudových nástrojov. — Hudební nástroje 18, 1981, č. 3, s. 94—95, č. 4, s. 131—133.
- Fiala, Jaroslav: Poválečný vývoj výroby hudebních nástrojů v Lubech u Chebu. — Hudební nástroje 17, 1980, s. 27—28, č. 2, s. 62—63.
- Fiala, Jaroslav: Z dějin houslařské školy v Lubech u Chebu. — Sborník pedagogické fakulty v Plzni, sv. 12 Umění, Praha 1978, s. 129—150.
- Flodr, Miroslav: Dějiny zvonářství a kampanologická charakteristika zvonů. — Časopis Matice moravské 99, 1980, č. 3—4, s. 318—328.
- Flodr, Miroslav: Komplexní pojetí funkce zvonu v středověkých zvonových nápisech. — Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada historická C 23—24, 1977, s. 125—129.
- Fridrich, Zdeněk: Barokní varhany Františka Siebra ve Střílkách. — Věstník muzea v Kroměříži 10, 1963, č. 21, s. 137—147.
- Friedrich, Zdeněk: Historické varhany v Nákle. — Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 148, 1970, s. 7—12. (K tomu rovněž: Adolf Lang: Ještě k historickým varhanám v Nákle, tamtéž, č. 150, 1971, s. 16—17; Antonín Schindler: Ještě jednou o varhanách v Nákle, tamtéž, č. 154, 1972, s. 35.)
- Fridrich, Zdeněk: K dějinám varhan na Kopečku a na Hradisku u Olomouce. — Hudební věda 5, 1968, č. 1, s. 128—138. Anglicky: The Organ Year Book 1973, s. 33.
- Fridrich, Zdeněk: K problému historických varhan na Moravě. — Sborník památkové péče v Severomoravském kraji, sv. 1, Ostrava (Profil) 1971, s. 36—64.
- Fridrich, Zdeněk: Der Orgelbauer Jan Výmola. — Acta organologica 5, 1971, s. 87—139.
- Fridrich, Zdeněk: Pozitiv na Hradisku u Olomouce. — Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 128, 1966, s. 18—23.
- Fridrich, Zdeněk: Varhanáři v Pekařově. — Severní Morava, sv. 40, 1980, s. 29—42.

- Fridrich, Zdeněk: Varhany v Doubravníku. K dějinám moravského varhanářství. — Sborník prací pedagogické fakulty University Palackého v Olomouci, Praha (SPN, rozmn.) 1969, s. 117—134.
- Fridrich, Zdeněk: Varhany v Dubu na Moravě. — Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 122, 1965, s. 6—17.
- Fridrich, Zdeněk: Výmolovy varhany v Mikulově. — Jižní Morava [sborník] r. 1967, Mikulov (Okresní archiv) 1967, s. 57—66.
- Fridrich, Zdeněk: Vyškovské varhany. — Zprávy Vlastivědného muzea ve Vyškově, č. 68, 1967, 12 s. (Též jako separát.)
- Fridrich, Zdeněk: Zum Instrument und zum Orgelregister Fugars. — *Ars Organi* 1966, seš. 29, s. 1010—1015.
- Fridrich, Zdeněk: Zur Orgelkunst in Mähren. — *Ars organi* 1965, seš. 25, s. 789—793.
- Fridrich, Zdeněk viz též Varhany Krnov
- Gergelyi, Otmar: Výmolov organ v Jure pri Bratislave. — *Hudební věda* 13, 1976, č. 2, s. 174—176.
- Hejzlar, Tomáš a kol.: Světem hudebních nástrojů. — Praha, Panton 1979. 232 s.
- Hladký, Ladislav: Historie první české továrny hudebních nástrojů na Moravě. — *Hudební nástroje* 4, 1967, č. 4, 5, s. 100—104, 141—145.
- Hlawiczka, Karol: Cimbál — lidový hudební nástroj Těšínského Slezska. — *Těšínsko* 1978, č. 4, s. 18—20.
- Hlobil, Ivo: Rozsáhlá restaurátorská akce v Olomouci. — *Vlastivědný věstník moravský* 32, 1980, č. 3, s. 336—338.
- Holý, Dušan: Hudební umění. — *Hornácko* [sborník], Brno (Blok) 1966, s. 363—427.
- Hoza, Štefan: Ludový umelecký nástroj cimbal. — *Hudební nástroje* 12, 1975, č. 2, s. 49—51.
- Hudební nástroje v Národním muzeu [v Praze]. Katalog stálé expozice hudebních nástrojů na Velkopřevorském náměstí. — Praha, Národní muzeum 1970. 47 s.
- Hutter, Josef: Hudební nástroje. — Praha, F. Novák 1945. 174 s. — *Naše poklady*. Sv. 2.
- Indra, Bohumír: Houslařství a varhanářství v oblasti Jeseníků v 17.—19. století. — *Časopis Slezského muzea, řada B-historie*, 17, 1968, č. 1, s. 24—44.
- Indra, Bohumír: Konváři a zvonáři na venkovských městech severní Moravy a Slezska od počátku 16. do poloviny 17. století. — *Časopis Slezského muzea, řada B — historie*, 26, 1955, s. 136—150.
- Indra, Bohumír: Konváři a zvonáři v Olomouci a Opavě od počátku 16. do poloviny 17. století. — *Časopis Slezského muzea, řada B-historie*, 26, 1977, s. 58—75.
- Indra, Bohumír: Zvonáři v Olomouci od poloviny 19. století. — *Časopis Slezského muzea, vědy společenské*, 28, 1978, s. 145—160.
- Indra, Bohumír: Zvonáři v Opavě, Uničově a Litovli od poloviny 17. století do první poloviny 19. století. — *Časopis Slezského muzea, řada B-historie*, 28, 1979, č. 1, s. 54—65.
- Indra, Bohumír: Zvony cizích zvonářů na severní Moravě a ve Slezsku od poloviny 17. do konce 19. století. — *Časopis Slezského muzea, řada B-historie*, 28, 1979, č. 3, s. 153—167.
- Jalovec, Karel: Čeští houslaři. — Praha, SNKLHU 1959. 144 s, obr. příl. (Též v cizojazyčných mutacích, Artia.)
- Jalovec, Karel: Deutsche und österreichische Geigenbauer. (Deutsch [z češ.] von Ch. und F. Kirschner.) Praha, Artia 1967. 457 s, obr. příl.
- Jalovec, Karel: Enzyklopädie des Geigenbaues. Bd. 1/2. (Deutsch [z češ.] von Ch. und F. Kirschner.) Praha, Artia 1965. 2 sv., 491 a 423 s, obr. příl.
- Jalovec, Karel: Italští houslaři. — Praha, Orbis 1948. 655 s. (2. vyd. Praha, Artia 1957. Též v německém překladu, Artia 1964.)

- Jalovec, Karel: Die schönsten italienischen Geigen. [Z češ.] Deutsch von E. Sigmund. — Praha, Artia 1963. 111 s. obr. příl.
- Janatová, J.: Ferdinand Guth, stavitel varhan z Nového Strašecí. — Zpravodaj Vlastivědného muzea v Novém Strašecí, č. 3, 1976.
- Janda, Bedřich: Žestové hudební nástroje římského vojska. — Listy filologické 96, 1973, č. 4, s. 217—232.
- Jantarský, Georgi: Nejstarší vyobrazení smyčcového nástroje. — Hudební nástroje 10, 1973, č. 1, s. 4—6.
- Kapusta, Jan: K dějinám hudebních nástrojů v Litomyšli. — Hudební nástroje 13, 1976, s. 2, s. 54—55.
- Kasper, M. viz Vítek, J.
- Keller, Jindřich: Čeští hudební nástrojaři v Rusku. — Sborník Národního muzea — řada historická, 146, 1977, č. 3—4, s. 176—186.
- Keller, Jindřich — Kopecká, Michaela: Hornbostelova a Sachsova systematika hudebních nástrojů. — Hudební nástroje 14, 1977, č. 1, s. 10—13, č. 2. s. 45—48, č. 3, s. 77—78, č. 4, s. 114.
- Keller, Jindřich: Josef Šediva — zapomenutý český nástrojař. — Hudební nástroje 3, 1966, č. 5, s. 142—146.
- Keller, Jindřich: Katalogizace hudebních nástrojů v nespécializovaných muzeích. — Muzejní a vlastivědná práce 12, 1974, č. 4, s. 209—226.
- Keller, Jindřich: Kraslická sbírka hudebních nástrojů. — Hudební nástroje 5, 1968, č. 5, s. 155—156.
- Keller, Jindřich: Mile pompézní. (300 let lesního rohu v Čechách.) — Hudební nástroje 17, 1980, č. 1, s. 16—17.
- Keller, Jindřich: Nástrojářské dílo Františka Václava Červeného. — Hudební nástroje 4, 1967, č. 3, s. 73—78.
- Keller, Jindřich: Píšťala s lyrou zní sladkostí podivnou. — Hudební nástroje 17, 1980, č. 3, s. 92—93.
- Keller, Jindřich: Pištelníci a trubači. Pojednání o výrobě dechových hudebních nástrojů v Čechách před rokem 1800. — Sborník Národního muzea v Praze, řada A-historie, sv. 29, 1975, č. 4—5, s. 161—243.
- Keller, Jindřich: První (Druhá, Třetí, Čtvrtá, Pátá, Šestá a poslední) pozvánka do muzea. Expozice starých hudebních nástrojů v hudebním oddělení Národního muzea v Praze. — Hudební nástroje 7, 1970, č. 1—6, s. 22—23, 54—55, 87, 118, 149—150, 185.
- Keller, Jindřich: Stará trumpetová dusítka. — Časopis Národního muzea v Praze — hist. muzeum, 140, 1971, č. 1, s. 25—31.
- Keller, Jindřich: Strahovská sbírka hudebních nástrojů. — Sborník Národního muzea v Praze, řada A-historie, sv. 146, 1977, č. 3—4, s. 176—186.
- Klement, Miloslav: Barokní a německý systém na zobcových flétnách. — Hudební nástroje 12, 1975, č. 4, s. 109—111.
- Klement, Miloslav: Lira da braccio. — Hudební nástroje 7, 1970, č. 5, s. 143—146.
- Klement, Miloslav: Rekonstrukce českého křídla. — Hudební nástroje 10, 1973, č. 1, s. 16.
- Klement, Miloslav: Sólová zobcová flétna ve vysoké poloze. — Hudební nástroje 10, 1973, č. 3, 4, s. 74—75, 112—114.
- Klement, Miloslav: Středověké bicí nástroje. — Hudební nástroje 9, 1972, č. 2, 3, s. 55—57, 90—93.
- Kopecká, Michaela viz Keller, Jindřich
- Koryčan, Ladislav: Konstrukce a stavba akordeonů. — Hudební nástroje 5, 1968, č. 1—3, s. 16—18, 46—50, 87—88.

- Kratochvíl, Jiří: Dějiny a literatura dechových nástrojů. 1. Část historická. 2. Soupis literatury pro dechové nástroje. Určeno pro posluchače fakulty hudební [AMU]. 3. přeprac. vyd. — Praha, SPN, rozmn. 1971, 2. sv. — Učební texty vysokých škol.
- Kratochvíl, Jiří: K problematice dějin a literatury dechových nástrojů. — *Živá hudba*, sborník prací hudební fakulty AMU, sv. 5, Praha, SPN 1973, s. 191—199.
- Kubica, Václav: Hudební nástroje Afriky a arabského Orientu. — Praha, Náprstkovo muzeum 1970.
- Kubica, Václav: Od brumle k foukací harmonice. [Ke stejnojmenné výstavce v Náprstkově muzeu v Praze 1972.]. — *Hudební nástroje* 9, 1972, č. 6. s. 181—182.
- Kunz, Ludvík: Die Bauerfiedeln. — *Festschrift für Wilhelm Fraenger: Zwischen Kunstgeschichte und Volksmusik* [sborník], Berlin 1960, s. 106—112.
- Kunz, Ludvík: Bassett und Kontrabaß. Ein Beitrag zur Organographie der Volksmusikinstrumente in der Tschechoslowakei. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 62, 1977, s. 161—225.
- Kunz, Ludvík: České lidové houslařství. — Brno, Moravské muzeum 1978, 34 s. — *Etnografické tisky Moravského muzea v Brně* č. 23.
- Kunz, Ludvík: Husle und Housle — Geige und Violine im volkstümlichen Instrumentarium der Westslaven. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 64, 1979, s. 205—257. *Ethnographica* XIII.
- Kunz, Ludvík: Instrumentář české lidové hudby. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 59, 1974, s. 235—254. *Ethnographica* IX.
- Kunz, Ludvík: Kobza. Příspěvek k výzkumu lidových hudebních nástrojů. — *Československá etnografie* 1, 1953, s. 13—26, 163—173.
- Kunz, Ludvík: Lidové nástroje zvukové a hudební. — *Sborník tvořivosti českého lidu*, Praha 1953, s. 169—179.
- Kunz, Ludvík: Poznámky k výzkumu lidové hudby a nástrojů hudebních a zvukových. — *Český lid* 39, 1952, s. 216—222, 267—270.
- Kunz, Ludvík: Příspěvek k výzkumu lidových ceter v českých zemích. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 63, 1978, s. 227—255.
- Kunz, Ludvík: Scheitholt — Kobza. Ein Beitrag zur Kenntnis der volkstümlichen Zitherinstrumente in den böhmischen Ländern. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 66, 1978, s. 227—255.
- Kunz, Ludvík: Skřípky. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 35, 1950, s. 356—366.
- Kunz, Ludvík: Velké husle a svatební husličky ze Srbské Lužice. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 36, 1951, s. 189—197.
- Kunz, Ludvík: Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei. Teil I. — Leipzig, Deutscher Verlag für Musik 1974, 186 s. — *Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente. Serie I, Band 2.*
- Kunz, Ludvík: Volkstümliche Geigenmacher. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 61, 1976, s. 201—232.
- Kurfürst, Pavel: Ein Applikationsversuch der Breslauer Taxonomiemethode bei Aufstellung zeitlich orientierter Diagramme im Bereich der Organologie. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 59, 1974, s. 267—280. *Ethnographica* IX.
- Kurfürst, Pavel: Brněnské klavírnictví v 18. a 19. století. — *Opus musicum* 11, 1979, č. 9, s. 270—273.
- Kurfürst, Pavel: Brněnští hudební nástrojaři 14.—19. století. — Brno, Moravské muzeum 1980. 173 s. (Vyšlo souběžně něm.)
- Kurfürst, Pavel: Brünner Geigenbauer I—II. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 62, 1977, s. 227—238, 63, 1978, s. 261—265.
- Kurfürst, Pavel: Existovala brněnská houslařská škola? — *Hudební nástroje* 18, 1981, č. 1, s. 17—19, č. 2, s. 60—61, č. 3, s. 103—105, č. 4, s. 141—143.

- Kurfürst, Pavel: Hudební nástroje jako akustické zdroje a možnosti jejich třídění pomocí samočinného počítače. — *Opus musicum* 7, 1975, č. 8, s. 234—237.
- Kurfürst, Pavel: Die Kurzhalsgeige. Eine instrumentenkundliche und bautechnische Studie. — Frankfurt am Main, *Das Musikinstrument* 1980. 67 s.
- Kurfürst, Pavel: Lesní roh v brněnském vydání Krünitzovy encyklopedie z 2. pol. 18. století. Příspěvek k třistaletému výročí lesního rohu v Čechách. — *Opus musicum* 13, 1981, č. 10, s. 303—306.
- Kurfürst, Pavel: Makrostrukturelle Röntgenographie und ihre Verwertung in der Ethnoorganologie. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 61, 1976, s. 233—248.
- Kurfürst, Pavel: Musikinstrumente und Schallgeräte als akustische Quellen. — *Časopis Moravského muzea*, 59, 1974, s. 255—265. *Etnographica IX*.
- Kurfürst, Pavel: Poslední skřípkaři na Jihlavsku. — *Národopisné aktuality* 16, 1979, č. 2, s. 107—117.
- Kurfürst, Pavel: Terminologie und Geschichte der Fiedel im Raum von Jihlava. — *Časopis Moravského muzea, Vědy společenské*, 65, 1980, s. 177—194. *Etnographica XIV*.
- Kurfürst, Pavel: Untergangene Instrumente des Volksmusikinstrumentariums in den böhmischen Ländern. Handbassl, Pläpp'n, Dünngeigchen. — *Časopis Moravského muzea, vědy společenské*, 64, 1979, s. 259—285. *Etnographica XIII*.
- Kurfürst, Pavel: Výrobci skřípek na Jihlavsku. — *Hudební nástroje* 16, 1979, č. 3, s. 108—112, č. 4, s. 132—133.
- Kvapil, Jiří — Pěnica, Josef: K historii šumperských varhan. — *Severní Morava* [sborník], sv. 28, Šumperk (Vlastivědný ústav) 1974, s. 49—52.
- Lang, Adolf: Ještě k historickým varhanám v Nákle. — *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, č. 150, Olomouc, Vlastivědný ústav 1971, s. 16—17.
- Lang, Adolf viz Fridrich, Zdeněk
- Markl, Jaroslav: Dudy a dudáci. O jihočeských písničkách a lidové hudbě. — *České Budějovice, Krajské nakladatelství* 1962. 98 s.
- Markl, Jaroslav: Lidové hudební nástroje v Československu. — Praha, SPN 1979. 47 s.
- Markl, Jaroslav: Typologie der tschechischen Sackpfeifen. — Stockholm, *Musikhistoriska museet* 1969, s. 128—133. Sonderdruck. — *Musikhistoriska museets skrifter* 3. *Studia instrumentorum musicae popularis*.
- Mátl, Josef: Horáčtí dyndáci. — *Sborník prací pedagogického institutu v Jihlavě, studie ze společenských věd* sv. 1, 1962, s. 241—273.
- Mátl, Josef: Skřípácká hudba na Horácku jako pozůstatek hudby gotické. — *Sborník pedagogické fakulty UK, roč. 1, řada hudebně výchovná*, č. 1, Praha (UK) 1966, s. 105—118.
- Mayer, Richard: Klarinet a české země (1750—1850). — *Opus musicum* 5, 1973, č. 3, s. 66—71, č. 4, s. 108—112.
- Mlčák, Leoš: Hodinový cimbál úsovského zámku. — *Severní Morava* [sborník] 37, 1979, s. 62—64.
- Mlčák, Leoš — Šrámek, Pavel: K činnosti vídeňských zvonářů na severní Moravě v 17.—18. století. — *Vlastivědný věstník moravský* 31, 1979, č. 1, s. 61—64.
- Mlčák, Leoš — Šrámek, Pavel: Olomoučtí zvonáři 15. století. — *Vlastivědný věstník moravský* 31, 1979, č. 3, s. 298—308.
- Mlčák, Leoš — Šrámek, Pavel: Olomoučtí zvonáři 16. a první třetiny 17. století. — *Vlastivědný věstník moravský* 33, 1981, č. 1, s. 39—48.
- Mlčák, Leoš — Šrámek, Pavel: Ostravské zvony. — *Sborník památkové péče v Severočeském kraji*, sv. 4, Ostrava (Profil) 1979, s. 201—232.
- Mlčák, Leoš — Šrámek, Pavel: Příspěvky k biografii olomouckých zvonářů 17.—19. století. — *Vlastivědný věstník moravský* 30, 1978, č. 3, s. 280—284.

- Mlčoch, Jiří: Fyzikální otázky dokumentace historických varhan. — Hudební nástroje 12, 1975, č. 2, s. 40—43.
- Modr, Antonín: Hudební nástroje. — Praha 1945, SHV 1961⁵, Supraphon 1977⁶. 312 s.
- Musil, Jiří V.: Velký zvon z hlavní věže olomoucké katedrály. — Vlastivědný věstník moravský 32, 1980, č. 3, s. 329—332.
- Mužiková, Růžena: Musica instrumentalis v traktátu Pavla Židka z Prahy. — Miscellanea musicologica 18, 1965, s. 85—116.
- Mužiková, Růžena: Pauli Paulirini di Praga Musica mensuralis. — Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, 2, 1965, Studie a materiály k dějinám starší české hudby, Praha (UK) 1965, s. 57—87.
- Novák, Přemysl: K problémům historiografie a systematiky hudebních nástrojů, zvláště membranofonů a idiofonů. — Hudební nástroje 4, 1967, č. 5, s. 147—148, č. 6, s. 172—173.
- Organologie, 1—3. Separatum Acta musei Moraviae. [Přetisk deseti organologických statí z Časopisu Moravského muzea z let 1971—1978.] Brno 1976—1978.
- Ország-Vranecký, Josef: Lidové hudební nástroje na Valašsku. — Katalog výstavy, Rožnov pod Radhoštěm 1968. 23 s. Malé tisky Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Sv. 1. Katalogy. Č. 1.
- Pek, Albert: Dyndácká hudba na skřipky na Jihlavsku. — Národopisný věstník československý 32, 1951, s. 347—362.
- Pěnica, Josef viz Kvapil, Jiří
- Plánský, Bohumil viz Varhany Krnov
- Pletzer, Karel: Českobudějovičtí zvonafi do 2. poloviny 18. století. — Jihočeský sborník historický 46, 1977, č. 1—4, s. 25—42.
- Podobský, Jaroslav: Něco o problematice a výsledcích základního výzkumu akordeonů. — Hudební nástroje 2, 1965, č. 3, 4, s. 6—14, 11—17.
- Prach, Josef: Dějinný vývoj mechanismu kladívkového pianina — klavíru a pianina. — Hudební nástroje 8, 1971, č. 4, 5, s. 117—119, 154—158.
- Procházka, Vojtěch: Soupis zvonů na Vyškovsku. — Zprávy muzea Vyškova, č. 83, 1970, s. 19—45.
- Racek, Jan: Hudební nástroje v dějinném vývoji lidské společnosti. — Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 2, č. 2—4, Brno, Filosofická fakulta brněnské university 1953, s. 180—200.
- Režný, Josef: Lidové hudební nástroje v Čechách. — Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost, [rozmn.] 1975. 102 s.
- rn-: Varhanářský rod Svítílů v Novém Městě na Moravě. — Hudební nástroje 15, 1978, č. 1, s. 12—13.
- Rutte, Ladislav: Gajdy a gajdošské tradice na Valašsku a Slovácku. — Strážnice, Krajské středisko lidového umění 1954. 51 s.
- Rychlík, Jan: Žesťové nástroje bez strojiva. — Praha, SNKLHU 1960. 85 s. — Hudební rozpravy. Sv. 7.
- Rychlý, Arnošt: Vzácné klávesové nástroje ve sbírkách zámku Hradce. — Hradec n. M., Zámek Hradec 1973. 8s.
- Sehnal, Jiří: Dějiny varhan olomoucké katedrály. — Časopis Moravského muzea, vědy společenské, 62, 1977, s. 95—124.
- Sehnal, Jiří: Dějiny varhan v kostele P. Marie Sněžné v Olomouci. Příspěvek k dějinám varhanářství na Moravě. — Časopis Moravského muzea, vědy společenské, 51, 1966, s. 269—290. (Těž zvl. otisk)
- Sehnal, Jiří: Galerie moravských varhan — Vranov nad Dyjí. — Vlastivědný věstník moravský 25, 1973, č. 3, s. 297—298. — Podhradní Lhota — tamtéž 26, 1974, č. 1, s. 87.

- Sehnal, Jiří: Historie varhan ve Valašských Kloboukách. — Vlastivědný věstník moravský 23, 1971, č. 3, s. 379—390.
- Sehnal, Jiří: Hudba v klášteře a městě Žďáru nad Sázavou od 13. do počátku 19. století. — Dějiny Žďáru nad Sázavou 3, Brno 1974, s. 277—308.
- Sehnal, Jiří: K historii varhan z mariánského kostelíka v Kolštejně. — Severní Morava [sborník], sv. 10, Šumperk (Vlastivědný ústav) 1964, s. 36—41.
- Sehnal, Jiří: Práce brněnského varhanáře Antonína Richtra na Velehradě v letech 1745—1747. — Vlastivědný věstník moravský 20, 1968, č. 3, s. 249—259.
- Sehnal, Jiří: Rod varhanářů Staudigerů z Andělské Hory. — Severní Morava [sborník], sv. 36, 1978, s. 39—49.
- Sehnal, Jiří: Varhany u sv. Mořice v Kroměříži v 17. století. — Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 101, 1962, s. 8—15.
- Sehnal, Jiří: Varhanáři na Moravě 1500—1880. 1. část A-L, 2. část M-Ž. — Časopis Moravského muzea, vědy společenské, 64, 1979, s. 107—148, 65, 1980, s. 93—139.
- Sehnal, Jiří: Vývoj varhanářství na Moravě do roku 1900. — Hudební věda 17, 1980, č. 1, s. 3—35.
- Sehnal, Jiří: Vzácny hudební nástroj v Mníšku u Frenštátu. — Vlastivědný věstník moravský 29, 1977, č. 1, s. 100—101.
- Sehnal, Jiří: Zapomenutý kroměřížský varhanář Jakub Kasparides. — Hudební věda 10, 1973, č. 2, s. 135—145.
- Sehnal, Jiří: Z minulosti mohelnických varhan. — Severní Morava [sborník] sv. 30, 1975, s. 62—66.
- Sehnal, Jiří: Zur Geschichte der Orgel im Kloster Velehrad im 18. Jahrhundert. — Kirchenmusikalisches Jahrbuch (Köln) 50, 1966, s. 123—129.
- Sehnal, Jiří: Život a dílo novojičínského varhanáře Jana Neussera (1807—1878). Příspěvek k dějinám varhan na Moravě v době rozpadu barokních tradic. — Časopis Moravského muzea, vědy společenské, 58, 1973, s. 163—216.
- Sehnal, Jiří viz též Fridrich, Zdeněk
- Schindler, Antonín: Hildebrantovo varhanní čerpadlo vzduchu. — Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 158, 1972, s. 28—29.
- Schindler, Antonín: Hudební historie olomouckého orloje. — Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 162, 1973, s. 6—24.
- Schindler, Antonín: K systému rozmístění píšťal na varhanách. — Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 186, 1977, s. 8—16.
- Schindler, Antonín: Pozitiv olomouckého varhanáře A. G. Schacka z r. 1718. — Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, s. 112, 1963, s. 8—9.
- Schindler, Antonín: Varhany Michaela Englera u sv. Mořice v Olomouci. — Olomouc, Vlastivědný ústav 1966. 23. s. — Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci. Č. 13.
- Schindler, Antonín: Z historie varhan u sv. Michaela v Olomouci. — Okresní archiv v Olomouci 1975, s. 47—60.
- Schindler, Antonín viz též Fridrich, Zdeněk
- Skácel, Antonín: O některých starých varhanách krnovské a opavské oblasti a jejich současný stav. — Časopis Slezského muzea, řada B-historie, 19, 1970, č. 2, s. 151—160.
- Skácel, Antonín: Varhanní tradice a současnost. — Opus musicum 3, 1971, č. 5—6, s. 163—168.
- Starý, Václav: Zvon z Pasova v Husinci. — Jihočeský sborník historický 48, 1979, č. 2, s. 163—164.
- Stavba hudebních nástrojů. Učební text pro 2.—4. ročník střední průmyslové školy, obor výroba hudebních nástrojů. Praha, SPN 1968. 216 s. — Učebnice odborných a středních odborných škol

- Světlem hudebních nástrojů. O jejich vzniku a výrobě. Sborník uspořádali J. E. Jiránek a T. Hejzlar. — Praha, Panton 1979. 225 s.
- Svoboda, Rudolf — Vitamvás, Zdeněk: Elektronické hudební nástroje. — Praha, SNTL 1958. 161 s.
- Škorpilová, Olga: Hrací stroje ve sbírkách N[árodního] T[echnického] M[uzea]. — Sborník NTM, sv. 5, Praha [NTM] 1968, s. 566—572, 593—597.
- Špidlen, Přemysl: Pražská houslařská škola. — Hudební nástroje 16, 1979, č. 6, s. 227—229.
- Šperling, Ivan: Barokní prospekty pražských varhan. — Staletá Praha [sborník], sv. 8, Praha, Pražské středisko památkové péče 1977, s. 282—306.
- Šrámek, František: Viola a její problémy. — Hudební nástroje 5, 1968, č. 1—4, s. 11—15, 42—45, 85—86, 115—116.
- Šrámek, Pavel: Nejstarší datovaný zvon v severomoravském kraji. — Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 21, 1978, s. 53—56.
- Šrámek, Pavel viz též Mlčák, Leoš
- Štětinová, Dagmar: Hudební nástroj zvaný zvon. — Hudební nástroje 15, 1978, č. 2, s. 37—38.
- Tomší, Lubomír: Historické varhany a varhanářství Liberecka. — Hudební nástroje 13, 1976, č. 4, s. 116—118.
- Tomší, Lubomír: Kadaňské varhany z roku 1827. — Hudební nástroje 15, 1978, č. 1, s. 19—21.
- Tomší, Lubomír: Omyly kolem „Pražských varhan“. — Hudební nástroje 8, 1971, č. 2, s. 43.
- Tomší, Lubomír: Varhanářství v západních Čechách v době renesanční. — Minulostí západočeského kraje [sborník], sv. 15, Plzeň 1979, s. 249—259.
- Tomší, Lubomír: Vztah varhanářů k cechům truhlářů. — Hudební nástroje 17, 1980, č. 4, s. 153—154.
- Tomší, Lubomír: Z historie varhan děkanského kostela v Písku. — Hudební nástroje 15, 1978, č. 6, s. 182—183.
- Tomší, Lubomír: Z historie varhan Jindřichova Hradce. — Hudební nástroje 15, 1978, č. 3, s. 83—85.
- Trojan, Jan: Klávesová skleněná harmonika Františka Konráda Breitla. — Hudební nástroje 18, 1981, č. 6, s. 216—218.
- Tvrdý, Oto — Vlach, Milan: Slovníček základních pojmů lesního rohu a zčásti i jiných plechových nástrojů. (300 let lesního rohu v Čechách.) — Hudební nástroje 17, 1980, č. 3, s. 90—91, č. 4, s. 127—131, č. 5, s. 172—175.
- Vanický, Jaroslav: Hudební traktát Pavla Židka Pražského. — Hudební rozhledy 10, 1957, č. 14—15, s. 604—606.
- Vanický, Jaroslav: Kronika zbraslavská a hudba. Pramenná skica z historického vyprávěcího dokumentu. — Hudební rozhledy 10, 1957, č. 23, s. 964—967.
- Vanický, Jaroslav: Zlatokorunské školní pomůcky a hudba. — Hudební rozhledy 10, 1957, č. 11, s. 476.
- Varhany Krnov 1873—1973. [Sborník] — Krnov, Československé hudební nástroje 1973. 143 s. (Obs. mj.: Zdeněk Fridrich: Společensko-estetická funkce varhan a varhanní hudby, Zdeněk Culka: Krnovské varhanářství — dílo generací, Ota Veverka: Technická a zvuková stránka ve vývoji krnovského závodu pro stavbu varhan, Bohumil Plánský: Výsledky práce závodu v obnovené vlasti.)
- Vaverka, Ota viz též Varhany Krnov
- Vignatiová, J.: Parohová píšťala z velkomoravského sídliště na Pohansku. — Opus musicum 10, 1978, č. 2, s. VII—VIII.
- Vitamvás, Zdeněk viz též Svoboda, Rudolf
- Vítek, J.: Elektronické hudební nástroje. — Zpráva VÚRT 1980.

- Vítek, J.: Hudební syntezátory. — Rozhlasová a televizní technika 24, 1979, č. 3—4.
- Vítek, J. — Kasper, M.: Zvukový syntezátor „Číslizvuk“. — Rozhlasová a televizní technika 24, 1979, č. 1.
- Vlach, Milan viz Tvrdý, Oto
- Vogl, Emil: Die Angelica und ihre Musik. — Hudební věda 11, 1974, č. 4, s. 356—371.
- Vorel, Josef: Historie varhanářů Guthů z Čisté. — Mariánská Týnice, Okresní muzeum Plzeň-sever, rozmn. 1973, 35 s. — Radimova Lípa. Sv. 8.
- Záloha, Jiří: Varhany F. P. Noliho v Husinci. — Výběr z prací členů historického kroužku Jihočeského muzea v Českých Budějovicích 16, 1979, č. 3, s. 178—179.
- Záloha, Jiří: Zvon lineckého mistra Silvia Kreitze v Husinci. — Jihočeský sborník historický 48, 1979, č. 2, s. 161—163.
- Zelenka, Jiří: O zvonech týništské farnosti. — Sborníček Čapkova újezdního muzea v Týništi nad Orlicí, č. 9, 1970, s. 70—78.
- Zrůbek, Rudolf: Hudební nástroj — doklad hudebnosti místa a doby. Hudební nástroje 15, 1978, č. 2, s. 57—59.
- Zrůbek, Rudolf: Varhanáři Hanischové. Příspěvek k hudební topografii severovýchodních Čech. — Zpravodaj genealogické a heraldické společnosti, 7. řada, 1979, č. 3—4, s. 43—45.
- Žoch, Josef: Musical life and musical instruments of north-west Afghanistan. — Annals of the Náprstek museum 4, 1965, s. 159—222.

10. HUDEBNÍ IKONOGRRAFIE

[1] PŘEDMĚT A POSLÁNÍ DISCIPLÍNY

Hudební ikonografie je muzikologická disciplína, jejímž posláním je specificky zaměřená evidence, studium a interpretace obrazových dokumentů (řec. eikon = obraz). Odhlížeje od jejich uměleckých hodnot, studuje hudební ikonografie kresby, malby, mozaiky, grafiku, plastiky, mince, tapiserie, fotografie a další vizuální objekty, pokud v nějaké formě obsahují hudební tematiku nebo s ní souvisejí (tzv. hudební ikonogramy). Výsledkem tohoto výzkumu jsou nové či doplňující poznatky o sociální funkci hudby a úloze hudebníků, o různých aspektech dobové reprodukční praxe, o hudebním instrumentáři atd. Zvláště významné jsou tyto poznatky pro studium starých a nejstarších období hudebních dějin, kdy obrazové dokumenty alespoň zčásti nahrazují neexistující přímé hudební prameny.

Jako součást společenského života se projevy hudební aktivity stávaly ve větší či menší míře námětem výtvarných umění ve všech dobách a na všech kontinentech. Protože taková výtvarná díla existovala obvykle mnohem dříve, než jednotlivé kultury dospěly k vypracování techniky grafického zápisu hudebních struktur (notace) a protože některé druhy výtvarné produkce osvědčily větší rezistenci proti zkáze než notové záznamy, nesou v sobě hudební ikonogramy předpoklad plnit také funkci významného primárního či doplňujícího pramene hudebně historického zkoumání. Pro předhistorická období Evro-